

4. Дефолт – 2014: рукотворна загроза // Дзеркало тижня. – 2014. – 22 лют. – № 4. – С. 7.
5. Длугапольський О.В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в умовах глобалізаційних змін: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра екон. наук. – К., 2013. – С. 10.
6. Єфименко Т. Актуальні проблеми трансформації економічних теорій в умовах глобалізації / Т. Єфименко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 9.
7. Єфименко Т.І. Формування фіскального простору економічних реформ./ Т.І. Єфименко // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 10.
8. Клочковский Л. Латинская Америка: проблемы модернизации экономики / Л. Клочковский // Междунар. экономика и междунар. отношения. – 2013. – № 2. – С. 49.
9. Мельник В. Сучасна податкова політика у країнах ЄС – 15 / В. Мельник, Т. Кошук / Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 85.
10. Моисеев Н.Н. Можно ли говорить о России в будущем времени / Н.Н. Моисеев // Наука и жизнь. – 1998. – № 1. – С. 5.
11. Садовая Е. Новые тенденции в социально-трудовой сфере: институциональный аспект / Е. Садовая // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2013. – № 11. – С. 30.
12. Самуельсон П. Економіка: підруч. / П. Самуельсон; за ред. О. Луцишина. – Львів: Світ, 1993. – С. 281.
13. Семиноженко В. Чи можливий в Україні інноваційний стрибок? / В. Семиноженко // Дзеркало тижня. – 2013. – 18 трав. – № 17 (114). – С. 13.
14. Соколовська А.М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування / А.М. Соколовська // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 32.
15. Статистичний щорічник України. – К., 2011. – С. 324.
16. Тоффлер Е. Третя хвиля / Е. Тоффлер. – К.: «Всесвіт», 2000. – С. 288.
17. Широкин В. КГБ – ЦРУ. Секретные пружины перестройки / В. Широкин. – М.: Ягуар, 1997. – С. 65.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014 р.

*

УДК 338.43:339.562

**С.М. КВАША, доктор економічних наук,
професор, академік НААН, перший заступник директора з наукової роботи
В.І. ВЛАСОВ, доктор економічних наук, професор
Н.В. КРИВЕНКО, Б.В. ДУХНИЦЬКИЙ
кандидати економічних наук, старші наукові співробітники
Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”**

Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом

Постановка проблеми. Агропродовольчий сектор – єдиний у національній економіці, який, починаючи з 1997 року, має позитивний зовнішньоторговельний баланс, що при коливаннях від 566,0 млн дол. США у 1998 році до 10,4 млрд дол. США у 2012-му і загальну тенденцію до зростання. Водночас обсяги імпорту за даний період також зростають, вони збільшилися з 851,8 у 1999-му до 7519,8 млн дол. США у 2012 році. Отже, можна висунути гіпотезу про те, що зростання імпорту за досліджу-

ваний період викликане, по-перше, постачанням на український ринок продукції, яку не можливо виробляти в Україні в силу природно-кліматичних умов; по-друге, насиченням ринку продовольчими товарами значно ширшого асортименту та цінового діапазону; по-третє, кількісним незадоволенням зростаючої купівельної спроможності населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку зовнішньоторговельних відносин приділяли увагу протягом століть як іноземні, так і вітчизняні вчені. Дослідження А. Сміта [1] та Д. Рікардо [2] доводять про їхнє велике значення ще у

© С.М. Кваша, В.І. Власов, Н.В. Кривенко,
Б.В. Духницький, 2014

XVIII-XIX ст., яке зростає з поглибленням глобалізаційних процесів. Вагомий внесок у розвиток міжнародної торгівлі здійснили й такі вітчизняні вчені, як О. Білорус [3], В. Галушко [4], І. Бураковський [5], В. Губенко [6], Т. Зінчук [7], Д. Лук'яненко [8], Т. Осташко [9], А. Філіпенко [10], О. Шнирков [11] та багато інших іноземних дослідників [12–16]. Останніми десятиліттями більше уваги приділено дослідженням імпортозаміщення, зокрема такими вченими як Т. Драганова [17], Ю. Петрушенко [18], Л. Самусева [19], С. Сідлярчук [17] й ін. Проте недостатньо висвітлено значення необхідності нарощування внутрішнього виробництва агропродовольчої продукції як противаги зростанню її імпорту.

Мета статті – дослідити обсяги імпорту сільськогосподарської продукції та харчових продуктів за товарними групами української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) у динамічному ряду й навести оцінки виявленим тенденціям; виявити причини зростання імпорту за галузями тваринництва і рослинництва та переробною галуззю з огляду на вплив зовнішніх і внутрішніх чинників; окреслити теоретичні аспекти економічних підходів щодо змісту імпортозаміщення, вивчити потребу в розробці Програми імпортозаміщення за класифікаційними групами імпортованих товарів, обґрунтувати стратегію й тактику її розробки та реалізації на найближчу перспективу.

Виклад основних результатів дослідження. Наявність переваг у виробництві певних видів продукції окремими країнами була усвідомлена ще у давні часи. Зростання попиту викликало необхідність імпорту, а отже, збільшення обсягів виробництва продукції. Разом із тим потреба в імпорті є однією з основних причин нарощування експорту. Саме наявність абсолютних переваг зумовила зовнішню торгівлю, що відображено в теорії абсолютних переваг А. Сміта. Вчений вважав, що країни повинні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, у продукуванні яких вони мають переваги, та обмінювати їх на товари інших країн [1, с. 304-319]. Відповідно до цієї теорії торгівля здійснюється лише двома товарами і між

двома країнами, праця є єдиним фактором виробництва, існує повна зайнятість, транспортні витрати на міжнародні перевезення відсутні та ін. Проте, незважаючи на відсутність абсолютних переваг, зовнішня торгівля між країнами здійснюється, що привело до виникнення нової теорії міжнародної торгівлі – відносних переваг Д. Рікардо [2, с. 72-87]. На його думку, країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які можуть виробляти з відносно нижчими витратами, ніж інші країни. Дана теорія відображає торгівлю довільною кількістю товарів і країн [20, с. 86-87].

Враховуючи розвиток зовнішньої торгівлі, глобалізації та НТП виникали нові теорії. Так, до альтернативних теорій міжнародної торгівлі належать: модель наукомісткої спеціалізації [21, с. 34], гіпотеза імітаційного лага [5, с. 117], теорія життєвого циклу продукту [5, с. 119-121], теорія економії на масштабах виробництва [22, с. 44], теорія конкурентних переваг [23, с. 51] й ін.

За підсумками економічного розвитку у 2012 році Україна зайняла 25-те місце у світі за загальними обсягами імпорту, основу якого, як відомо, становить газ і нафта [24]. Відразу зазначимо, що ситуація у сфері імпорту агропродовольчої продукції є значно кращою – Україна з її близько 7,5 млрд дол. США імпорту за 2012 рік знаходиться у п'ятому десятку імпортерів продовольства у світі. Іншими словами, присутня лише незначна за обсягами імпортозалежність до харчових продуктів іноземного виробництва. Але це зовсім не означає, що досягнутий рівень власного забезпечення населення продуктами харчування дає підстави «почивати на лаврах» і не займатися власним виробництвом, хоча б частини тих товарів, які імпортуються.

Зі вступом України до СОТ у 2008 році перелік інструментів регулювання щодо доступу до ринку, внутрішньої підтримки набув для України формальних ознак: ми взяли важливі зобов'язання щодо лібералізації міжнародної торгівлі товарами, капіталами та послугами. Отже, займатися захистом внутрішнього ринку можна лише застосовуючи відомі й загальноприйняті світовим товариством для цього методи.

Природно, що імпортозаміщення у чомусь нагадує протекціонізм, положення якого суперечать головному постулату Д. Рікардо щодо вільної торгівлі, яка має бути вигідна всім країнам в умовах сучасної економіки. Тим більше, що нині ринок товарів, капіталів, послуг і робочої сили окремих країн, їх регіональних економічних формувань уже в межах світу став фактично глобальним.

Разом із тим стрімкий ривок України на всесвітній ринок зерна, торгівля яким, з одного боку, приносить значні прибутки, але з іншого, ставка на ці тимчасові вигоди обертається згортанням розвитку виробництва інших видів продукції, може обернутися відставанням та програшем у найближчому часі, який (програш) вже негативно впливає на економіку України й розвиток аграрного виробництва.

Наскільки важлива роль вільної торгівлі у піднесенні економіки добре показано в узагальнених матеріалах СОТ, які охопили результати 20-ти досліджень, проведених по країнах із різним рівнем економічного розвитку [14].

Тому слід прислухатися до думки Нобелівського лауреата П. Кругмана щодо необхідності захисту молодих галузей [24]. Для нашого сільського господарства це означає захист і розвиток виробництва окремих видів продукції. В умовах імпортозалежності держави в енергетичній сфері, яка, на жаль, поки що міцно пов'язана з політичними вимогами з боку країни-експортера, важливим

є досягнення високого рівня самозабезпечення агропродовольчою продукцією не тільки по тих видах, у виробництві яких Україна має порівняльні переваги (зернові, олійні), а й по тих, які вона вимушена імпортувати внаслідок кліматичних умов, що зумовлюють сезонність або, навіть, неможливість виробництва.

Проведений аналіз імпорту Україною продукції сільського господарства і харчової промисловості за 2005-2013 роки по чотирьох групах товарів УКТ ЗЕД показав таке: імпорт тваринницької продукції (групи товарів 01-05 УКТ ЗЕД) зріс із 499,6 до 1892,1 млн дол. (на 1392,5 млн дол., або майже у 3,8 раза). Частка тваринницької продукції в загальному імпорті агропродовольчої продукції (групи 01-24) становила у 2005 році 18,6%, а в 2010-му та 2012 році вона повільно зросла відповідно до 21,6 і 22,8%. Найбільше зростання її імпорту зафіксовано у 2008 році – до 1702 млн дол. порівняно з 771,4 млн дол. у 2007-му. У 2009-2011 роках відбувалося поступове зниження обсягів імпорту до 1035,3 млн дол., а в 2013-му його обсяг знову зріс до 1892,1 млн дол. У структурі зовнішньоторговельного обороту тваринницької продукції імпорт у 2005 році мав 40,6%, проте у 2010-му його частка зросла до 61,7%, а в 2012 році становила вже 64,1%. Дана тенденція поступового зростання частки імпорту практично збереглася і в 2013 році. Таким чином, останніми роками Україна має від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі тваринницькою продукцією (табл. 1).

1. Динаміка імпорту тваринницької продукції Україною, млн дол.

Рік	Імпорт	Торговельний оборот	Сальдо	Частка імпорту в торговельному обороті, %
2005	499,6	1231,8	+ 232,6	40,6
2010	1241,7	2013,1	- 470,3	61,7
2012	1718,4	2679,7	- 757,1	64,1
2013	1892,1	2964,7	-756,5	63,8

Джерело: Власні розрахунки (за даними Державної служби статистики України).

Географічна структура імпорту тваринницької продукції показує, що основними регіонами, звідки вона ввозиться в Україну, є країни Європи – 60% у 2012 році. Частка країн СНД, Азії та Африки разом узятих становила лише 10%. З інших країн, що експортують до нас продукцію тваринництва (їхня частка у 2012 р. – 30%), варто виділи-

ти країни Америки, кількісні показники яких тут найбільші. Така ситуація є незмінною з 2005 року. За 2005-2012 роки найвідчутніший приріст імпорту припав на країни Європи (на 747,8 млн дол., або у 3,6 раза). По країнах СНД, Азії й Африки приріст був зовсім малий через відверто незначні їх обсяги імпорту в грошовому виразі. Отже, на

теперішній час фактично 90% тваринницької продукції Україна імпортує з європейських країн і країн Америки.

Аналіз конкретних груп тваринницької продукції, яка імпортується в Україну, показує, що у 2005-2013 роках найбільше було ввезено її з груп 02 «М'ясо та їстівні субпродукти» – в основному свинини, сала та м'яса птиці разом із субпродуктами, й 03 «Риба і ракоподібні» – в основному мороженої та охолодженої риби. Зокрема, з 2005 по 2012 рік обсяг імпорту продукції групи 02 зріс із 166,5 до 722,0 млн дол., а групи 03 – з 221,7 до 687,7 млн дол. Так, у 2012 році частка цих груп в імпорті тваринницької продукції в Україну дорівнювала 42 і 40% відповідно. Сукупна частка трьох інших груп, а саме 01 «Живі тварини», 04 «Молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед» і 05 «Інші продукти тваринного походження» у 2012 році становила 18%. Основними експортерами м'ясної та рибної продукції в Україну є країни Європи й Америки, на які у групі 02 припадає 55,9 і 43,9%, 03 – 63,1 та 20% (2012 р.); товарів групи 01 є країни Європи (майже 100% у 2012 р.), 04 – країни Європи й СНД (47,8 та 30,5% у 2012 р.), групи 05 – країни Європи й Америки (36,1 та 51,3%).

Отже, загальне зростання у вартісному виразі обсягів імпорту тваринницької продукції зумовлене збільшенням попиту на неї в Україні та зростанням світових цін. Основними продуктами тваринництва, які ввозяться в Україну, є м'ясопродукти і рибопродукти, тобто ті, внутрішнє виробництво яких не задовольняє споживчий попит. До того ж ціни на цю продукцію порівняно з внутрішніми українськими виявляються нижчими. Однак якщо замінити імпорт морської риби та морепродуктів власним виробництвом Україні неможливо, то збільшити виробництво окремих видів м'яса (яловичина, свинина), зважаючи на історичні традиції, цілком реально. Збереження існуючої тенденції до загального зростання імпорту тваринницької продукції залежатиме від успішного здійснення заходів щодо активізації її власного виробництва.

Обсяг імпорту рослинницької продукції (групи товарів 06-14 УКТЗЕД) зріс із 525,5 до 2669,8 млн дол. (на 2144,3 млн дол., або більше, ніж у 5 разів). Частка її в загальному імпорті агропродовольчої продукції (групи 01-24) становила у 2005 році 19,6%, а в 2010 та 2012 році вона зросла до 27,1 і 32,3% відповідно. Найбільше зростання імпорту зафіксовано у 2008 році – 1462,5 млн дол. порівняно з 860,5 млн дол. у 2007-му. У 2009 році імпорт рослинницької продукції знизився до 1259,9 млн дол., а з 2010-го знову почав зростати, сягнувши максимуму у 2013 році – 2669,8 млн дол США. У структурі зовнішньоторговельного обороту імпорт продукції рослинництва у 2005 році мав 23,7%, у 2010-му його частка зросла до 28,2%, а в 2013 році становила 23,1%. Зрозуміло, що зовнішньоторговельне сальдо України рослинницької продукції за досліджуваний період є позитивним, адже саме ця група забезпечує найбільші обсяги в загальній структурі експорту за рахунок підгрупи 10 «Зернові культури».

Географічна структура імпорту рослинницької продукції показує, що основними регіонами, з яких її ввозять в Україну, є країни Європи й Азії. Їхні частки у 2012 році становили 38,0 і 29,5%. Значною є частка групи «Інші країни», яка становила 21,0 %. Подібна тенденція спостерігається починаючи з 2005 року. Країни Європи та Азії також мали найбільші прирости обсягів імпорту за аналізований період: 764,7 млн дол., або у 5,8 раза й 559,3 млн дол., або у 4,5 раза. Значним є приріст у групі «Інші країни» – на 400 млн дол., або у 4,6 раза. Приріст імпорту був і з країн СНД та Африки, але в межах їх незначних обсягів. У найбільш кризовому для України у 2009 році на тлі незначного спаду імпорту всієї рослинницької продукції відбувся спад у всіх географічних сегментах, крім Азії, де продовжилося попереднє зростання. У 2012 році відзначалися максимальні рівні імпорту з усіх географічних регіонів, крім країн СНД. Отже, майже 2/3 рослинницької продукції ввозиться в Україну з двох чітко визначених груп країн – Європи й Азії (рис. 1).

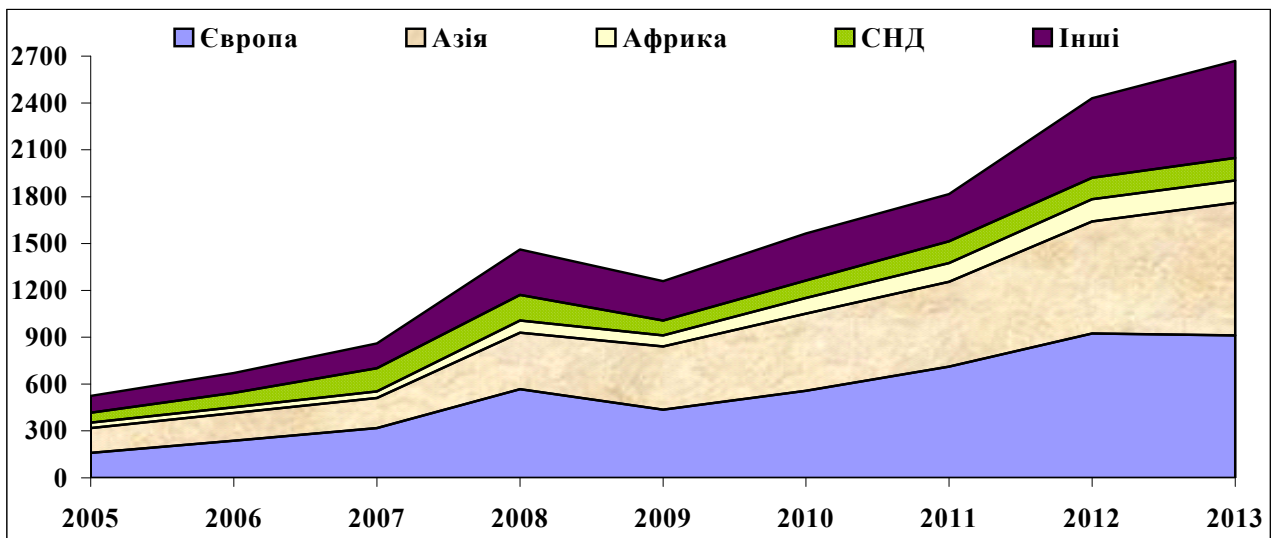

Рис. 1. Динаміка імпорту рослинницької продукції Україною, млн дол.

Джерело: Власні розрахунки (за даними Державної служби статистики України).

У зв'язку з цим загальні піднесення та спади імпорту пов'язані з відповідними коливаннями обсягів ввезення з даних країн, а це в основному імпортує насіння.

Аналіз імпорту конкретних груп рослинницької продукції показує, що за 2005-2013 роки стабільно найбільшою була частка групи 08 «Їстівні плоди та горіхи», на яку припадало близько половини від усього імпорту рослинницької продукції (46,5% у 2012 р.). Обсяги вартості її імпорту зросли з 193,7 до 1130,0 млн дол., або у 5,8 раза. Також є ще три групи, які значною мірою формують імпорту: 09 «Кава, чай» (13,2% у 2012 р.), 10 «Зернові культури» (10,3% у 2012 р.) і 12 «Насіння та плоди олійних рослин» (14,8% у 2012 р.). Сукупна частка інших п'яти груп становила лише 15,2% (2012 р.). У вартості імпорту зернових в Україну найбільшою є частка насінневої кукурудзи (82%).

Значні обсяги плодів імпортуються з Європи, Азії й групи «Інші країни», частки яких незначно різняться (27,1, 31,2 та 30,4% відповідно). За 2012 рік у групі 09 «Кава, чай» основну частку мають країни Азії, Європи й СНД (46,6, 22,3 та 23,0%), 10 – країни Європи (78%), 12 – країни Європи й «Інші країни» (43,7 та 31,3%).

Отже, зростання у вартісному виразі обсягів імпорту рослинницької продукції пояснюється підвищенням світових цін на фоні стабільного попиту на неї в Україні. Основною продукцією рослинництва, що вво-

зиться в Україну, є кава, чай, овочі та фрукти, виробництво яких відсутнє або зовсім не відповідає існуючому попиту, а також зернові й олійні культури (переважно насіння). Серед цих груп продукції, зважаючи на природно-кліматичні умови, можна нарощувати виробництво плодоовочевої продукції (яблука, груші, огірки, помідори, часник) і вирощувати саджанці, таким чином зменшивши їхній імпорту. Хоча Україна все одно продовжить імпортувати каву, чай та екзотичні фрукти (банани, ананаси, ківі тощо).

Імпорту жирів і олій (група 15 УКТЗЕД) збільшився з 204,1 млн дол. у 2005 році до 406,3 млн дол. у 2012-му. У загальному імпорту даної продукції значну частку має пальмова олія, яка у 2012 році становила 54,5%. Найменший імпорту жирів та олій був у 2006 році – 191,1 млн дол., але різко зріс до 612,9 млн дол., у 2008-му, знизившись до 403,3 млн дол. у 2013 році. У 2009 році імпорту скоротився до 374,3 млн дол. США. Торговельний оборот за 2005-2012 роки збільшився з 791,3 до 4617,8 млн дол, тобто на 3826,5 млн дол. За 2013 рік він становив 3910,4 млн дол, що перевищило річний показник 2005 року в 4,9 раза. При цьому Україна має додатне сальдо зовнішньої торгівлі олією й жирами, яке за 2005-2012 роки зросло з 383,1 до 3805,2 млн дол. У 2012 році частка імпорту жирів та олій в зовнішньоторговельному обороті становила 8,8 %, але за 2013 рік вона зросла до 10,3% (табл. 2).

2. Динаміка імпорту жирів та олій Україною, млн дол.

Рік	Імпорт	Торговельний оборот	Сальдо	Частка імпорту в торговельному обороті, %
2005	204,1	791,3	+ 383,1	25,8
2010	451,5	3068,8	+ 2165,8	14,7
2012	406,3	4617,8	+ 3805,2	8,8
2013	403,3	3910,4	+ 3103,8	10,3

Джерело: Власні розрахунки (за даними Державної служби статистики України).

Головними торговельними партнерами для держави за географічною структурою імпорту жирів та олій є країни Азії, з яких у 2012 році було ввезено в Україну товарів вартістю 242,2 млн дол., що у загальному імпорті даної продукції становило майже 59,6%. З Європи в Україну в 2012 році даної продукції було імпортовано на 125,1 млн дол. Частка європейських країн у загальному імпорті жирів й олій в Україну в 2012 році становила 30,8%. Найменше ввозять жирів та олій з країн СНД й Африки, частка яких у 2012 році становила лише 8,6%.

За 2005-2013 роки найвідчутніший приріст імпорту був із країн Європи, який збільшився на 108,8%, Азії – на 83,9, країн СНД – на 43,1%.

Імпортні ціни на жири та олію з 2005 по 2012 рік зросли з 694,96 до 1288,48 дол./т, або майже у 2 рази. У 2012 році найдорожча продукція, за даними Державної служби статистики України, імпортувалася з країн Африки за ціною 4664,7 дол./т, із країн СНД – 870, а найвища імпортна ціна пальмової олій – 1616,1 дол./т з європейських країн, що є результатом реекспорту, оскільки Європа пальмової олій не виробляє.

Отже, лівову частку в імпорті жирів та олій має пальмова олія, яку широко використовують у харчовій промисловості (молочна, кондитерська галузь). Оскільки можливостей для виробництва пальмової олій Україна не має, її імпорт при існуючих стандартах збережеться і в майбутньому.

За 2005-2013 роки обсяг імпорту готових харчових продуктів (групи товарів 16-24 УКТЗЕД) зріс із 1454,9 до 3218,8 млн дол. (на 1763,9 млн дол. або у 2,2 раза). Частка готових харчових продуктів у загальному імпорті агропродовольчої продукції у 2005 році становила 57,6%, у 2010-му та 2012 ро-

ці – 43,5 і 39,4 % відповідно. Перший пік зростання імпорту харчової продукції мав місце у 2008 році – 2679,2 млн дол. порівняно з 2090,9 млн дол. у 2007-му. У 2009 році імпорт харчових продуктів знизився до 2034,3 млн дол., а з 2010-го знову почав зростати, досягнувши другого пікового значення 3026,5 млн дол. у 2011 році при незначному його спаді до 2965,4 млн дол. у 2012-му.

У структурі зовнішньоторговельного обороту готових харчових продуктів імпорт у 2005 році мав 53,0%, у 2010-му його частка становила 49,3, у 2013 році – 47,5%. Останніми роками зовнішньоторговельне сальдо готовою харчовою продукцією є позитивним, однак перевищення експорту над імпортом незначне.

Географічна структура імпорту харчової продукції демонструє, що основним регіоном, звідки вона ввозиться в Україну, є країни Європи, частка яких у 2012 році становила 44,6%. Щодо решти груп країн, то варто виділити країни СНД, Азії й Африки (у 2012 р. 21,7, 14,2 та 8,8% відповідно). На частку всіх інших країн припадає 10,7% імпорту харчової продукції. За аналізований період найбільший приріст вартості імпорту в абсолютному виразі був із країн Європи (740,7 млн дол., або у 2,3 раза) і країн Азії (320,4 млн дол., або у 4,2 раза). Саме ці дві групи забезпечили основне зростання вартості ввезеної за 2005-2012 роки харчової продукції. У кризовому 2009 році зменшення обсягів імпорту з країн Європи та країн СНД найбільшою мірою (90% усього спаду) спричинило скорочення всього імпорту харчової продукції. Отже, фактично 2/3 обсягу останньої Україна імпортує з Європи і країн СНД, тому коливання імпорту з цих груп країн змінює загальний імпорт харчової продукції.

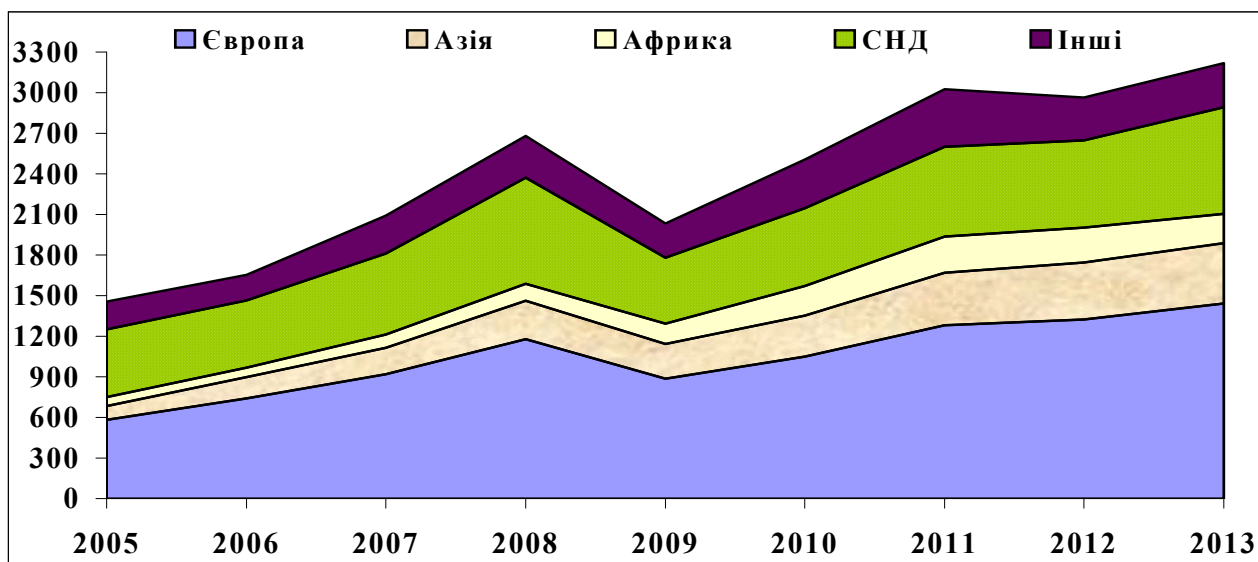

Рис. 2. Динаміка імпорту готових харчових продуктів Україною, млн дол.

Джерело: Власні розрахунки (за даними Державної служби статистики України).

Аналіз імпорту визначених груп готових харчових продуктів показує, що у 2005-2012 роках найбільші частки у структурі мали групи 21 «Різні харчові продукти» (20,0% у 2012 р.), 24 «Тютюн і промислові замітники тютюну» (17,1%), 22 «Алкогільні та безалкогільні напої» (16,6%), 18 «Какао та продукти з нього» (15,2%). Обсяги вартості імпорту за цей період групи 21 зросли з 299,6 до 593,5 млн дол., 24 – з 357,0 до 507,6, 22 – з 115,7 до 492,8, 18 – з 226,9 до 449,6 млн дол. Сукупна частка п'яти інших груп у 2012 році становила 31,1%. Вартісний обсяг імпорту зріс у всіх товарних групах готової харчової продукції. За 2012 рік найбільші обсяги продукції групи 21 імпортовано з країн Європи (60,5%), у групі 24 частки груп «Інші країни», країни СНД, Європи та Азії несуттєво різняться (27,0, 23,6, 19,4 та 19,4% відповідно), у групі 22 домінують країни

Європи – 52,1%, а 18 – країни Африки – 44,4%.

Отже, зростання вартості імпорту харчових продуктів викликане зростанням світових цін і стійким попитом на окремі товари, виробництво яких в Україні обмежене або взагалі відсутнє (тютюн, какао-боби, окремі елітні алкогільні напої – віскі, бренді, вина). Тому при наявному попиті ввезення цієї продукції в Україну триватиме і в майбутньому.

Взагалі, порівнюючи імпорт до України двох найбільш територіально близьких ринків – Європейського Союзу (ЄС) та Митного Союзу (МС), варто відзначити, що імпорт з ЄС майже у 4 рази перевищує імпорт із МС, тому відіграє важливішу роль у покритті емоності вітчизняного продовольчого ринку, яка за оцінкою вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» становить 352 млрд грн [26, с.9] (рис.3).

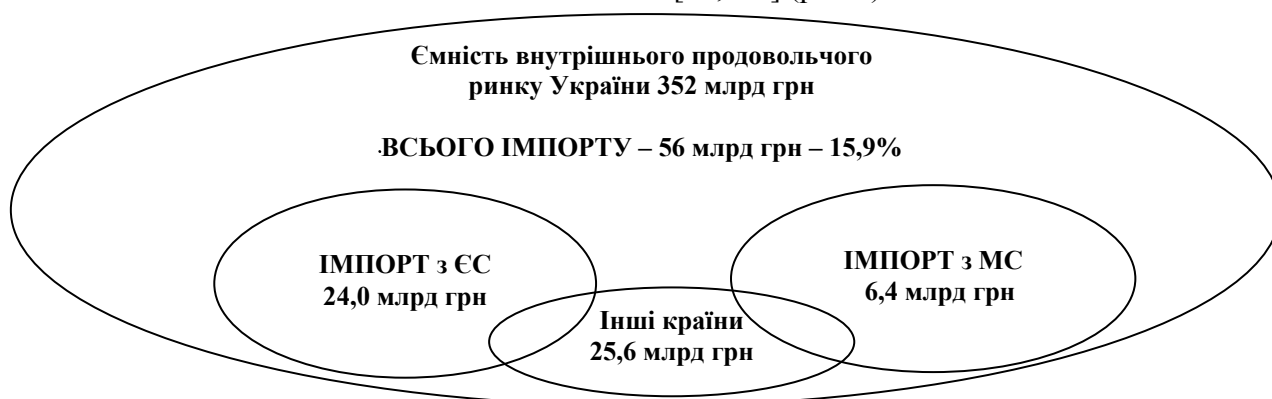

Рис. 3. Ємність внутрішнього продовольчого ринку та імпорт з ЄС та МС

Враховуючи стан зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України, передбачається, що імпорт може відбуватися за кількома сценаріями:

1) імпорт здійснюється ліберально, відповідно до потреби внутрішнього ринку;

2) регуляторне обмеження імпорту окремих товарних груп нетарифними заходами;

3) стимулювання національного виробництва частини продукції, яка має значну частку в імпорті і яка вироблялась в Україні в минулому, може бути поновлена при достатніх інвестиціях та заходах підтримки.

Найперспективнішим є третій варіант, оскільки уможливило створення додаткових робочих місць, збільшення експорту, зменшення дефіциту бюджету й ін. Зазначимо, що внутрішнє виробництво відповідної продукції має бути конкурентоспроможним.

Оскільки у товарній структурі імпорту продукції АПК значну частку мають групи товарів, які виробляють в Україні, та є такі, які не можуть бути вироблені через відсутність відповідних умов, то, враховуючи необхідність задоволення потреб споживача і вдаючись до елементів імпортозаміщення, доцільно усі товари поділити на три групи залежно від наявності переваг їхнього виробництва у країні:

критичного імпорту, тобто такі, які неможливо виробляти в Україні через відсутність відповідних кліматичних умов та природних ресурсів. До них належать тропічні фрукти, чай, кава, какао-боби, морська риба окремих видів тощо;

пріоритетного імпорту, тобто ті, масове виробництво яких існувало в Україні, але втрачене внаслідок економічних чинників. Держава має сприяти його відновленню через підтримку національного виробника, надання пільг іноземним інвесторам, а також сприяння науковій підтримки відповідного сектора економіки. До цієї групи належать живі тварини, саджанці, їстівні плоди й горіхи, різні види м'яса;

квотованого імпорту – подібні товари, які виробляють в Україні, але вони мають сезонний характер, поступаються за ціновими і якісними характеристиками імпортованим, або їх недостатня кількість. Така продукція потребує поліпшення якості, створення спі-

льних підприємств і залучення іноземних інвестицій. До неї належать окремі сорти сиру, м'яса, помідори, огірки, яблука, груші, волоські горіхи, насіння сільськогосподарських культур.

Безумовно, імпорт є необхідною передумовою задоволення внутрішнього попиту, особливо з урахуванням різноманітних смаків споживачів і наявності порівняльних переваг у виробництві агропродовольчої продукції. Проте, ще меркантилісти вважали, що внутрішній ринок слід захищати від ввезення іноземних товарів та максимально запроваджувати експорт. У період 1940-1960 років аргентинський економіст Р. Пребіш, секретар економічної комісії Латинської Америки ООН (ЕКЛА) сформулював концепцію імпортозаміщення, яку потім розвинув американський економіст-експерт Х. Зінгер. Згідно з цією концепцією ціни на експорт готової продукції зростають швидше цін на експорт природних ресурсів.

У цілому, концепція імпортозаміщення передбачає створення конкретних стимулів для розвитку окремих галузей сільського господарства з метою підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому ринку.

До стратегії імпортозаміщення вдавалися різні країни, наприклад, країни Латинської Америки застосовували стратегію імпортозаміщення, захищаючи металургію, важке машинобудування, сільське господарство. Імпортували лише ключові технології, але за відсутності конкуренції знижувалася мотивація до інновацій [18]. Тайвань, Південна Корея й інші азійські країни також запроваджували політику імпортозаміщення, що давало їм змогу створити базис для реалізації експортоорієнтованої стратегії та зміцнити національну економіку. Тому деякі вчені вважають, що в економічному розвитку країн, які розвиваються, стратегія розвитку імпортозаміщеного виробництва має вагоме значення. Така політика сприяла диверсифікації господарської структури, створенню нових виробництв. Досвід показує, що в країні, яка активно зосереджується на розвитку імпортозаміщеного виробництва як основній лінії модернізації економіки, висока ймовірність настання кризи. Ефективна стадія імпортозаміщення не є тривалою за

часом [19]. Отже, з досвіду інших країн впливає необхідність досить обережного застосування стратегії імпортозаміщення з метою лише розвитку відповідних галузей і з розрахунком незначного часу її позитивного впливу.

Під політикою імпортозаміщення слід розуміти активізацію регуляторних змін у економіці або окремій галузі на основі інноваційно-інвестиційного розвитку виробничих процесів через запровадження пільг і механізмів і/або підсилення існуючих інструментів підтримки, які забезпечать конкурентний розвиток власного виробництва й ринкове витіснення іноземних товарів. При цьому слід взяти до уваги неможливість застосування деяких механізмів імпортозаміщення та захисту внутрішнього ринку, що протирічать нормам міжнародної торгівлі. Разом із тим для заміщення імпорту товарами, що виробляються вітчизняними виробниками в нинішніх умовах членства України у СОТ та формування ПВЗВТ з ЄС, доцільно використовувати саме нетарифні методи, технічні бар'єри – квоти, ліцензування ввезення. Такі підходи широко використовуються згідно зі Спільною аграрною політикою країнами ЄС, які застосовують технічні бар'єри для доступу на ринок ЄС харчової продукції, що фактично є елементом імпортозаміщення.

Економічна доцільність імпортозаміщення ґрунтується, по-перше, на збереженні робочих місць, по-друге, формуванні доданої вартості, що створюється в процесі переробки аграрної продукції, по-третє, на підвищенні економічної безпеки країни.

Саме тому на цих підходах побудовані діючі державні програми імпортозаміщення в Білорусі та Казахстані, а в Росії прийнято понад 10 державних програм розвитку внутрішнього виробництва для збільшення питомої ваги вітчизняної продукції на внутрішньому ринку, які фактично є програмами імпортозаміщення. З огляду на приведені й на те, що багатьма економістами імпортозаміщення розглядається як модель інтеграції країни у систему світогосподарських зв'язків, яка зорієнтована на економічне зростання держави, її економічної безпеки та як інструмент забезпечення продовольчої безпеки, Україні потрібна розробка власної

програми імпортозаміщення у сфері виробництва аграрної сировини і харчових продуктів. Проте її практична реалізація потрібна лише для тих груп товарів, де додаткова інвестиційна політика держави та інвесторів призведе до ефективного і конкурентоспроможного поновлення раніше існуючих в Україні виробництв. Вважаємо, що на новій інноваційній технологічній базі такі імпортозамінні виробництва можуть сприйматися як чинники досягнення продовольчої безпеки та формування конкурентоспроможного середовища вітчизняного агробізнесу.

Із метою розвитку внутрішнього виробництва та зовнішньої торгівлі програма імпортозаміщення повинна мати три напрями: 1) заміну імпорту агропродукції, яка аналогічна тій, що виробляється в Україні в недостатній кількості та невеликому асортименті (наприклад свинина); 2) частину імпортової продукції, що також сезонно виробляється в Україні, але яка не має тривалого зберігання або виробництво якої не конкурентоспроможне за ціною (частина фруктів, овочів); 3) харчові продукти критичного імпорту, переробку яких можливо організувати в Україні на основі спільних виробництв, ліцензій і т.д.

Державна програма імпортозаміщення ґрунтуватиметься на двох підходах: а) стратегічному – державній політиці поетапного зменшення імпорту тієї агропродукції, яку можливо виробляти в Україні на конкурентній основі для внутрішнього і зовнішнього ринків; б) тактичному – спрямованому на впровадження пільг та підтримки галузевого і територіального заміщення імпортової продукції вітчизняним сільськогосподарським виробництвом товарів і харчових продуктів.

У результаті реалізації програми імпортозаміщення має бути досягнута основна мета – зростаюче національне забезпечення внутрішнього ринку ємністю у понад 350 млрд грн продукцією власного виробництва, збільшення якого закладене у положеннях Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки. Ці заходи передбачатимуть зниження рівня імпорту продовольчих товарів із 19 до 12% у загальному споживанні; суттєве технічне переоснащення сільського господарства при посиленні

роботи з країнами Європи по виробництву новітньої техніки та впровадження інноваційних технологій; поліпшення інвестиційного клімату при збереженні спеціального режиму оподаткування, спрощення систем відведення земельних ділянок для інвестиційних проектів і мотивації довгострокової оренди земель сільгосппризначення.

Реалізація цих завдань відбуватиметься при стимулюванні впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві з формуванням сучасної інфраструктури зберігання та переробки продукції, будівництва молочнотоварних ферм, свинокомплексів, овоче- і фруктосховищ, тепличних комбінатів, підтримки матеріально-технічного забезпечення запровадженням великовузлового збирання комбайнів, потужних тракторів; сталої державної фінансової підтримки й запровадження механізму заохочення придбання сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва; стимулювання виробництва продуктів дитячого харчування на основі вітчизняної сировини; розвитку рибного господарства [27].

Висновки. 1. У нових умовах членства України у СОТ та глобалізації торгівлі об-

сяг валової продукції сільського господарства набув нових ознак до зростання через суттєве збільшення виробництва і експорту продукції галузей рослинництва. Досвід аграрних політик розвинутих країн світу вказує на те, що аграрні сектори економік цих країн потребують і мають значну державну підтримку, а по деяких товарних групах – навіть суттєвий захист від імпорту.

2. На фоні позитивних балансів зовнішньої торгівлі зерновими, жирами та олією й готовими харчовими продуктами відбувається зростання негативного сальдо по групі товарів тваринницької продукції за водночас загальних тенденціях збільшення обсягів імпорту агропродовольчої продукції.

3. З метою заміщення певної частини сільськогосподарської продукції та харчових продуктів Україні потрібна програма імпортозаміщення окремих продуктів, які вироблялись у країні раніше і конкурентоспроможне виробництво яких можливо поновити відповідно до заходів Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки.

Список використаних джерел

1. Сміт А. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт. – К.: Port-Royal, 2001. – 594 с.
2. Рикардо Д. Сочинения. Т.1. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. - М.: ОГИЗ Госполитиздат, 1941. – 388 с.
3. Білорус О.Г. Глобальні трансформації торгівлі: моногр. / О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 228 с.
4. Економіка світового сільського господарства: підручник / В.П. Галушко, В.К. Береговий, В.І. Артиш та ін.; за ред. В.П. Галушка, В.К. Берегового. – К.: ЗАТ “Нічлава”, ТОВ ЦПТ “Енергетика та електрифікація”, 2011. – 1000 с.
5. Бураковський І.В. Теорія міжнародної торгівлі / І.В. Бураковський. – К.: Основи, 1996. – 242 с.
6. Губенко В.І. Теоретико-методологічні засади диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності АПК як основний напрям переходу на інтенсивний шлях розвитку експорту / В.І. Губенко // АгроІнком. – 2006. – №5-6. – С.3-7.
7. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки України: моногр. / Т.О. Зінчук. – Житомир: ДВНЗ “Держ. агрокол. ун-т”, 2008. – 384 с.
8. Глобальні трансформації і стратегії розвитку: моногр. / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук’яненко, О.М. Гончаренко та ін.-К.: КНЕУ, 1998. – 416 с.
9. Осташко Т.О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова; відп. ред. В.О. Точилін; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 208 с.
10. Рут, Франклін Р. Міжнародна торгівля та інвестиції: пер.з англ. із змінами та допов. / Ф. Р. Рут, А. Філіпенко. – К.: Основи, 1998. – 744 с.
11. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: моногр. / О.І. Шнирков. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 144 с.
12. Paul A. Samuelson Economics: An Introductory Analysis. Seventh Edition. – New York, 1967. – 821 p.
13. Aderson K., Y. Hayami The Political Economy of Agricultural Protection: East Asia in International Perspective / K. Aderson, Y. Hayami and other - Sydney, London, Boston, 1986. – 185 p.
14. Ben-David D. Trade, Income Disparity and Poverty // Ben-David D., Nordstrom H., Winters L.F./ Geneva : WTO, 2000. – 70 p.
15. Robert L. Heilbroner The economic problem . Revised 8th edition. – USA: NY, 1978. – 737 p.
16. Warzykowsky P. Food demand in the EU under condition of economic slowdown / P. Warzykowsky // Економіка АПК. – 2014. – №1. – P.99-106.

17. Драганова Т. Імпортозаміщення як фактор економічного зростання України. [Електронний ресурс] / Т. Драганова, С. Сідлярчук – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_3_2011_11_15_16/importozamishhennja_jak_faktor_ekonomichnogo_zrostannja_ukrajini/5-1-0-7.
18. Біленко В.О. Заміщення імпорту стимулювання експорту: погляд економічної теорії [Електронний ресурс] / В.О. Біленко, Ю.М. Петрусенко. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/31060/1/Bilenko_Import.pdf.
19. Самусева Л.А. Генезис теории импортозамещения / [Електронний ресурс] / Л.А. Самусева, Е.Н. Петрушкова. – http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2012/Economics/16_108769.doc.htm.
20. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі: моногр. / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський – К.: Вид-во “Україна”, 1997. – 237 с.
21. Линдерт П. Экономика мирохозяйственных связей / П. Линдерт; пер. с англ.; общ. ред. и предисл. О.В.Ивановой. – М.: Прогресс, 1992. – 520 с.
22. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ.; под ред. и предисл. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
23. Тутов С. Украина: путь из кризиса на внутренний рынок [Электронний ресурс] / С. Тутов – Режим доступа: <http://gakurs.ua/337-ukraina-put-iz-krizisa-na-vnutrennij-rynok> – Заголовок с экрана.
24. Кругман П.Р. Международная экономика / П.Р. Кругман. – М. Обстфельдт: 5-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 832 с.
25. Шпичак О.М. Проблеми ємності внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні у контексті купівельної спроможності населення / О.М. Шпичак, О.В. Боднар // Економіка АПК. – 2013. - №6. – С.5-13.
26. Основні завдання Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки (у розрізі регіонів України). – К.: МінАПП, 2013. – 70 с.
27. Экспорт та импорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / [Кваша С.М., Власов В.І., Кривенко Н.В. та ін.]; за ред. С.М. Кваши. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 80 с.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014 р.

*

УДК 338.43

*В. Д. ЗАЛІЗКО, кандидат фізико-математичних наук,
доцент, докторант
Національний університет Державної податкової служби України*

Рослинництво України в системі забезпечення внутрішньої та глобальної продовольчої безпеки

Постановка проблеми. Зважаючи на відсутність в національному законодавстві Закону України „Про продовольчу безпеку України”, аналоги якого існують у більшості високорозвинутих країн світу, вітчизняні вчені провідних наукових центрів активно розробляють теоретико-методологічні засади формування продовольчої безпеки України. Останніми роками серед наукової спільноти зникли непорозуміння щодо місця продовольчої безпеки в економічній системі країни. Ми поділяємо думку більшості вчених стосовно того, що продовольча безпека є важливою складовою економічної безпеки і, враховуючи актуальність досліджень, які

стосуються визначення ролі різних галузей сільського господарства у процесі забезпечення глобальної продовольчої безпеки, проведемо системний аналіз виробництва продукції рослинництва через призму поліпшення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням загальних проблем, що стосуються розвитку сільських територій, займалися на різних рівнях такі вчені, як Р. Амір [9], В. Борщевський [4], М. Орлатий, І. Гнибіденко, І. Демчак [5], Є. Кирилук [2], П. Саблук, О. Білорус, В. Власов [6], Л. Тимченко [8] та ін. Але в цих дослідженнях недостатньо висвітленими залишилися питання, пов'язані з визначенням ролі вітчиз-

---

© В.Д. Залізко, 2014